

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ НАЗАРИЯСИ ВА МЕТОДИКАСИ ПРЕДМЕТНИНИНГ ТАЪЛИМ – ТАРБИЯ ТИЗИМИДАГИ АҲАМИЯТИ

П.Ш.Мырзамбетов – катта ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: жисмоний тарбия, методика, предмет, амалиёт, кўникма, факт, педагогик жараён.

Ключевые слова: физическое воспитание, методика, предмет, практика, умение, факт, педагогический процесс.

Key words: physical education, methodology, subject, practice, ability, fact, pedagogical process.

Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси фани мутахассисликга йўналтирилган ўқув предмети сифатида жисмоний тарбия мутахассислари учун фундаментал билимлар тизими, инсон жисмоний баркамоллиги ва унга эришиш ҳамда бошқаришнинг умумий қонуниятларини ўргатади.

Жисмоний тарбия назарияси илмий фан тарзида жисмоний тарбияга оид мавжуд фактларни изоҳлаб беради ва умумлаштиради. Амалий фан сифатида инсоннинг жисмоний баркамоллигининг воситалари, жисмоний тарбияси шакллари ва унинг услубияти ҳақидаги амалий, назарий билимларни беради, ҳаётий - зарурий ҳаракат малакалари ва кўникмалари заҳирасини оширади.

Жисмоний тарбия назарияси ва унинг амалиёти ҳамиша ривожланишда ва мукаммаллашиб боради. Амалиёт натижалари, илмий тадқиқот маълумотлари, жисмоний тарбия назариясини ва услубиятини янгича тамойиллар ва қонунлар билан бойита боради. Шунинг учун ҳам жисмоний тарбия назарияси ва методикаси предмети котиб қолган ўзгармас маълумотлардан иборат бўлиши мумкин эмас.

Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси ижтимоий, табиий, педагогика фанлари эришган муваффақиятларга таянади. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси ҳар қандай ҳолатда илмий педагогиканинг асосини ташкил этувчи умумий қонунлардан, принциплар ва қоидалардан фойдаланади, шу жумладан, барча спорт фанлари учун ҳам бу қонунлар, принциплар ва қоидалар мос келади ва ўзига хос маъно касб этади.

Ўқув фани сифатида шаклланиши ва унинг ривожланишига жамият аъзоларининг жисмоний тайёргарлигини ошириш мумкинлиги ҳақидаги назарий фикрнинг вужудга келиши ва унга интилиш сабаб бўлди. Бу билан инсоннинг жисмоний ривожланишини бошқариш меҳнат ва ҳарбий амалиётда юқори самара бериши исботланди.

Жисмоний тарбия назарияси ва методикасининг мазмуни қуйдагиларни ўз ичига олади:

- жисмоний тарбия жамият маҳсули эканлиги, ижтимоий ҳодиса сифатида тарбиянинг бошқа шакллари билан боғлиқлиги;
- жисмоний тарбиянинг мақсади, унинг умумий вазифалари ва тамойиллари;
- жисмоний тарбиянинг воситалари, методик принциплари;
- ҳаракатга ўргатиш, ўқитишнинг услублари;
- жисмоний сифатларни ривожлантириш;
- жисмоний машқлар билан шуғулланиш машғулотларини ташкиллашнинг шакллари;
- жисмоний тарбия жараёнини режалаштириш ва унинг ҳисоботи;
- жисмоний тарбия услубиятининг хусусиятлари;
- мактабгача ёшдаги ва мактаб ёшидаги болалар жисмоний тарбияси;
- спорт тренировкеси жараёнининг тавсифи.

Педагогик жараён тарзида жисмоний тарбиянинг умумий қонуниятлари жисмоний тарбия назариясининг ўрганиш предмети ҳисобланади. Умумий қонуниятлар деганда, аҳолининг ҳар қандай табақасини: болалар, ўсмирлар, ёшлар, ўрта ёшдагилар, катталар ва қариялар ҳамда жисмоний машқлар билан шуғулланишни эндигина бошлаганларни, малакали спортчиларни жисмоний тарбиясининг хусусий томонлари тушунилади.

Бундан ташқари, жисмоний тарбия услубияти жисмоний тарбиянинг ажратиб олинган айрим хусусий

қонуниятларини ҳам ўрганиш предмети қилиб белгилайди ва педагогик жараённинг умумий қонуниятларини амалга оширишда “Умумий ва касб маҳсус жисмоний тайёргарлиги методикаси” сифатида аниқ йўналишдаги методикалардан фойдаланилади. Бундай услубиятларнинг ҳар бири ўз ичига хусусий услубларга эга. Услубларнинг турли-туманлиги шуғулланувчиларнинг қайси психологик типларига мансублилиги, уларнинг ёши, жинси, қайси касб эгаси эканлиги ва танланган спорт мутахассислиги (мактаб ёшидаги болалар жисмоний тарбияси методикаси ва ҳ.к.)га хос ва мос келиши керак.

Спорт педагогикасининг айрим фанлари услубияти (спорт ўйинлари, гимнастика ва бошқаларни ўқитиш методикаси) алоҳида мустақил ажратилган илмий ва ўқув фанлари тарзида шаклланган. Жисмоний тарбия назарияси ва услубияти фани эса уларни ягона назарий ва услубий асослар билан қуроллантиради, ўрганиш предметлари характериға кўра педагогика фанлари тизимидаги фан сифатида ўз қоидаларини ижтимоий психологик ва биологик факторлар ҳисобига тўлдиради.

Жисмоний тарбия назарияси ва методикасининг ривожланиши учун қуйдагилар асосий манба ҳисобланади:

- мамлакатимизда жисмоний маданият ва спортни юксалтиришнинг йўллари ҳозирги пайтдаги аҳволи, ҳақидаги ҳукумат қарорлари, қонунлари;
- жамиятининг ривожланиши давомида инсонни ҳар томонлама қамол топтириш ҳақидаги прогрессив таълимотлар. Бу таълимотлар инсоннинг ҳар томонлама ривожланиши ҳуқуқини овоза қилиш билан қифояланмай, унинг мазмунини очишга уриниш ҳамда шу ғояларни амалга ошириш йўллари назарий, амалий жиҳатдан асослашдан иборатдир;
- жисмоний тарбия назарияси ва услубияти соҳаси бўйича олиб борилган ва олиб борилаётган илмий изланишлар ва бошқа аралаш фанларнинг жисмоний тарбияга оид тўплаган назарий, амалий билимлар тизими;
- ижтимоий турмуш тарзининг ҳаётий амалиёти тажрибаси, жамиятнинг юқори жисмоний тайёргарликка эга бўлган кишиларга талаби.
- жамият аъзоларининг жисмоний тарбия қонуниятларини билиши ва шу асосда инсон жисмоний қамолоти тизimini тузиш ва уни бошқаришга интилиши вужудга келиши;
- жисмоний тарбия тизими мавжуд жамият маънавиятининг бир бўлаги ҳисобланган жисмоний маданият концепциялари;
- жисмоний тарбия амалиёти – манба сифатида назарий қоидаларнинг ҳаётийлигини текширади, амалиётда туғилган оригинал ғоялардан фойдаланади ва улар эса тарбия назарияси ва методикасини бойитади.

- архив материалари, шахсий кузатиш натижалари (қундалиқлар, спортчилар ва уларнинг мураббийларининг режалари, мусобақа баённомалари, конспектлар, маъруза матнлари ва ҳ. к. лар) жисмоний тарбия назариясини бойитади ва унга манба бўлиб хизмат қилади.

Жисмоний тарбия назарияси ва методикасининг ривожланиши бир неча даврларни ўз ичига олади.

Биринчи давр – инсон ўзининг ижтимоий фаолияти давомида ҳаракат фаолиятининг организмга таъсири ҳақидаги энг дастлабки (эмпирик) билимлари (Понамарева Н.И. 1975). Энг дастлабки эмпирик билимларнинг

тўпланиши “машқланганлик”нинг фойдасини кузатиш усулларини англашга имкон яратди. Бу “жисмоний машқлар”нинг ва “жисмоний тарбия”нинг пайдо бўлиши учун шароит яратилишида омил бўлиб хизмат қилди.

Иккинчи давр – жисмоний тарбия жараёнида қўлланила бошлаган дастлабки услубиятларнинг яратилиши – қадимги Юнонистонда кулдорлик давлати даврини ва Ўрта асрни ўз ичига олади.

Жисмоний тарбиядаги бу услублар тажрибалар орқали вужудга келтирилган бўлиб, файласуфлар, педагоглар, шифокорлар одам организмининг фаолияти қонуниятларинини ҳали билмаслиги сабабли жисмоний машқлар таъсири механизмини тушунира олмас, шунга кўра жисмоний машқлар билан шуғулланишнинг фойдасини ташқи натижаларга қараб баҳоладилар. Юнонистоннинг жисмоний тарбия услубияти айтарли даражада маълум эди. У мавжуд воситалар ва услубиятларни ривожлантириш учун уларни ягона тизимга бирлаштира олган эдилар.

Ўрта асрнинг ўрталарида услубиятларининг хиллари ортди. Гимнастика, сузиш, ўйинлар, камон отиш, отда чопиш, қиличбозлик буйича дастлабки қўлланмалар пайдо бўлди. Аждодларимиз Абу Наср Фаробий, Абу Али Ибн Сино, Абу Райхон Бериунийларнинг жисмоний тарбияга оид илмий дунёқарашлари вужудга келди.

Учинчи давр – жисмоний тарбия ҳақидаги назарий билимларнинг интенсив тўпланиши. Бу давр уйғониш давридан XIX асрнинг охиригача бўлган даврни ўз ичига олади. Инсон тарбияси, уни ўқитиш, даволаш ҳақидаги фаннинг ривожланиши, файласуфлар, педагог ва шифокорларнинг жисмоний тарбия муаммоларига эътибор қила бошлашлари даври, фалсафий, педагогик ва тиббий маълумотларнинг, билимларининг вужудга кела бошлаган даври. Бу маълумотлар ҳали турлича эди, чунки кўпинча ўша даврда мустақилроқ саналган фалсафа, педагогика, тиббиёт фанлари таркибида вояга етар эди. Йўл-йўлакай, аммо зарур бўлган даражада бундай илмий фанларнинг вакиллари кўпинча ўз муаммоларини жисмоний тарбиянинг ролини ҳисобга олмай ҳал қилиш мумкин эмаслигини тушуна бошладилар.

Жумладан, швейцариялик демократ, педагог И.Г.Песталоцци томонидан (1746-1827) болалар ҳаракат қобилиятини ривожлантириш учун тузилган жисмоний машқлар тизимини яратишдаги бўғинлар (суставная) гимнастикаси умумий педагогика назарияси ичида алоҳида ўринни эгаллайди. XVIII асрда анатомлар томонидан жисмоний машқлар “биомеханикаси” бўйича изланишлар олиб борилди, XIX асрда эса

жисмоний тарбия ҳақида илмий назарий ишлар вужудга келди.

Жамият ҳаётида жисмоний тарбиянинг роли, тарбиянинг синфий характерга эга эканлиги илмий асосланди. Тарбиянинг мазмуни очилди ва унда жисмоний тарбиянинг ўрни аниқланди ҳамда шахсни ҳар томонлама ривожлантириш йўллари белгиланди.

Айнан шу даврда жисмоний тарбия назариясига асос солинди, деб ҳисобга олиниб, соҳа бўйича илмий фаразлар ва билимлар тўпланиши орқали мустақил фан сифатида ажралиб чиқди.

Тўртинчи давр – XIX асрнинг охиридан илмий ва ўқув фани сифатида жисмоний тарбия назарияси ва методикаси шакллана борди. Бу даврнинг характерли томони шундаки, фан сифатида жисмоний тарбия жамият ҳаётининг бошқа жабҳаларига ҳам таъсир кўрсата бошлади. Жисмоний тарбия соҳаси назарияси олимларидан бири Петр Франсевич Лестафт (1837-1909) ўзининг тарих методикасига оид асарлари билан ҳозирги замон жисмоний тарбия назарияси ва методикаси мустақил илмий-назарий ва ўқув фани (предмети) эканлигини илмий-амалий исботлади.

Бешинчи давр – ривожланган мамлакатлар ва собиқ шўролар давлати олимларининг изланишлари даври бўлиб, фаннинг интенсив ривожланиши материалистик диалектикага асосланган ҳолда ўша даврда прогрессив ҳисобланган методларга таяниб амалга оширилди.

Жисмоний тарбия муаммоларини мажмуавий ҳал этишда бутун бир олимлар жамоалари, мутахассислаштирилган илмий ва ўқув муассасалари самарали меҳнат қилдилар. Амалий материалларнинг мўллиги, янги қонуниятларнинг очилиши, дастлабки ягона жисмоний тарбия назарияси ва методикасининг дифференциаланишига олиб келди. Янги махсус фанлар “Жисмоний маданиятни ташкиллаштириш ва бошқариш”, “Жисмоний машқлар биомеханикаси”, “Спорт психологияси”, “Спорт метрологияси”, “Спорт физиологияси”, “Даволаш физкультураси”, “Жисмоний машқлар гигиенаси” ва бошқалар ажралиб чиқди. Юқоридаги фанларнинг айрим соҳалари қатор аралаш фанларнинг билимларидан кенг фойдаланиш лозимлигини кўрсатди. Масалан, болаларнинг спорт мутахассислиги муаммоси – бу факатгина спорт педагогикаси муаммосигина бўлиб қолмай, ижтимоий, психологик, социологик ва биологик муаммолардир. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси курсида педагогик жараён муаммоларини умумий психология, педагогика, физиология ва бошқа фанларнинг далилларисиз тўла изоҳлаб, исботлаб бўлмайди.

Адабиётлар

1. Саламов Р.С. Спорт машғулотларининг назарий асослар. Ўқув қўлланма. – Т.: ЎзДЖТИ. Нашриёт-матбаа бўлими, 2005.
2. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiati. “Ita press”, 2015.
3. Тоймуродов Р.А. Ўзбек миллий кураши. – Тошкент: “Ибн Сино”, 1990.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада жисмоний тарбия назарияси ва методикаси предметининг таълим-тарбия тизимидаги аҳамияти тўғрисида сўз боради.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждается значение предмета теории и методологии физического воспитания в системе образования.

SUMMARY

The article discusses the importance of the subject of theory and methodology of physical education in the educational system.

BASLAWÍSH TÁLIMDE PÁNLER INTEGRACIYASÍ TIYKARÍNDÁ BILIM SAPASÍN ARTTÍRÍW

N.M.Nagmetova – pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doktori

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanch soʻzlar: integratsiyalangan taʼlim, boshlangʻich taʼlim, integratsiyon bogʻliqlik, «Shaftolining novdasi», oʻqishni tashkil etish shakllari, mavzuni toʻgʻri tanlash, integratsiyalangan dars.

Ключевые слова: интегрированное образование, начальное образование, интегрированная взаимозависимость, «Персиковая ветка», формы организации обучения, правильный выбор темы, интегрированный урок.

Key words: Integrated education, primary education, integrated interdependence, "Peach Branch", forms of learning organization, correct choice of topic, integrated lesson.

Ǵárezsiz elimizde soǵı jıllarda júrgizilip atırǵan bilim reformasına tiyisli túpkillikli ózgerisler, atap aytqanda jáhände rawajlanǵan mámleketlerdegi bilim siyasatınıń

tiyarkǵı kórsetkishini bolıp esaplanatuǵın, bilim beriw dárejesine endiriw procesi – jámiyetlik ortalıqtaǵı insandardıń ayrıqsha pikirleri menen kóz-qarasların qalıp-